

דפי מקורות

יציאת מצרים יסוד התורה

פסח תשע"ט

תוכן

4	יציאת מצרים יסוד התורה
4	במקרא
4	ו' חלוקות בחשיבות יציאת מצרים במקרא
4	4 מקורות הסיפור לבנים
4	א. שמות פרק יב – פסח מצרים ופסח דורות (רשע)
5	ב. שמות פרק יג – חג המצות בחודש האביב (שאינו יודע לשאול)
5	ג. שמות פרק יג – קידוש בכורות (תם)
5	ד. דברים פרק ו – כלל התורה (חכם)
6	בחז"ל
6	ניסי הפסח שקולים כנגד כל הניסים
6	קבלת מלכות שמים מהכרת טובת יציאת מצרים
6	הוציאם ממצרים על מנת שיהיו משועבדים לו
7	שיטת הרמב"ם
7	הפסח מחזק פנות התורה
7	דעת הפסח הוא זכר יציאת מצרים, ומדת הפסח זכירת ימי הרעה בימי הטובה וחסד האל על השלמים
7	שיטת הרמב"ן
7	דרשת תורת ה' תמימה – עמ' קמו ולהלן, ועמ' קנ ולהלן
10	ספר החינוך
10	ספר החינוך מצוה ה
10	ספר החינוך מצוה יג
10	ספר החינוך מצוה יד
10	ספר החינוך מצוה תפה
10	שיטת הר"ן
10	דרשות הר"ן הדרוש הראשון
12	אשר הוצאתיך או אשר בראתיך
12	רש"י שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ב - ג
12	אבן עזרא שמות פרק כ
13	ספר הכוזרי מאמר א
14	ספר הכוזרי מאמר ב
15	החזקוני מפרש קרוב לדברי הכוזרי, וכדבריו בעלי התוספות על התורה
15	חזקוני שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ב - ג
15	ההבדל בין לימוד הרמב"ן מפסוק אנכי ללימוד הרמב"ן

בית מדרש עיון למחשבה | יציאת מצרים יסוד התורה

- 15..... ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה א
- 15..... רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק א הלכה ו
- 15..... השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה א
- 16..... השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת הלאוין
- 16..... רמב"ן שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ב - ג
- 17..... ספר שם משמואל - פרשת בראשית - שנת תרע"ב
- 19..... השבת ויציאת מצרים
- 19..... רש"י דברים פרק ה
- 19..... אבן עזרא דברים פרק ה
- 20..... ספר מורה הנבוכים חלק ב פרק לא
- 20..... רמב"ן דברים פרשת ואתחנן פרק ה פסוק טו
- 19..... תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיז עמוד ב
- 19..... תוספות מסכת פסחים דף קיז עמוד ב
- 19..... מהרש"א חידושי הלכות מסכת פסחים דף קיז עמוד ב
- 21..... טור אורח חיים הלכות שבת סימן רעא
- 22..... יציאת מצרים לחיזוק אמונת הגאולה
- 22..... ספר האמונות והדעות מאמר ח - סיבת ריבוי הזכרת יציאת מצרים לאמונת הגאולה העתידה ...
- 22..... יציאת מצרים על פי חסידות
- 22..... תניא פרק מז
- 24..... חמשין זמנין אדכר באורייתא יציאת מצרים
- 24..... זוהר כרך ב (שמות) פרשת יתרו דף פג עמוד ב - פד עמוד א
- 24..... תיקוני זוהר תקונא שתיאתא דף כב עמוד א
- 24..... שאלת ר' אלעזר לר' שמעון על שבת יציאת מצרים
- 24..... זוהר חדש כרך א (תורה) פרשת יתרו דף נב עמוד א
- 25..... תיקוני זוהר תקונא תלתין ותריין [דף עו עמוד א]
- 25..... תיקוני זוהר תקונא תשע ותלתין [דף עט עמוד א]
- 26..... ציונים למקורות נוספים העוסקים בהיות יציאת מצרים יסוד התורה בהרחבה
- 26..... ציונים לענין חמשים הזכרות יציאת מצרים בתורה

יציאת מצרים יסוד התורה

במקרא

ו' חלוקות בחשיבות יציאת מצרים במקרא

יש להבחין בין כמה מקורות שונים למרכזיות יציאת מצרים מתוך המקרא, ומהם:

- א. **ריבוי אזכרות יציאת מצרים** באופן כללי ביחס לשאר הדברים והניסים (וראה להלן בענין נ' פעמים שנזכרו בתורה על פי הזוהר).
- ב. **ריבוי המוסרים והסיפורים** שנזכרו בהם ניסי יציאת מצרים לסיבות שונות.
- ג. פסוקים התולים את **טעם או חיוב קיום התורה באופן כללי** ביציאת מצרים (כמו פסוק אנכי ה' אלקיך הנידון להלן בחלק מיוחד, פסוקי כי ישאלך בנך בפרשת ואתחנן שיובאו להלן, או שאר פסוקי חתימת פרשיות באני אשר הוצאתיך)
- ד. **מצוות הפסח**, קידוש בכורים, התפילין, ושאר מצוות שנתקנו במפורש לזכור יציאת מצרים.
- ה. **מצוות שאינם במפורש לזכר יציאת מצרים**, אבל נאמר בהם אשר הוצאתיך, או נתלו ביציאת מצרים בפרטיהם (כמו מצות השבת שנדון בה להלן, או מצות הענקה לעבדים)
- ו. **החומר המיוחד** שישנו במצוות התלויות ביציאת מצרים (وهוא איסור כרת בקרבן פסח שאינו בשום מצות עשה לבד מפסח ומילה, והחומרה המיוחדת של איסור חמץ).

נתרכז בראשונה בפסוקי שאלת הבן שעליהם נוסדה הגדה של פסח בדרשות חז"ל, והם שייכים לקבוצה ד, אבל יש לנו לעמוד על שייכותם לקבוצה ג' במפורש.

4 מקורות הסיפור לבנים

א. שמות פרק יב – פסח מצרים ופסח דורות (רשע)

(כד) ושמרתם את הדבר הגה לחקלך ולבניך עד-עולם:

(כה) והיה כיתבאו אליה ארץ אשר יתן ילנך לכם פאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת:

(כו) והיה כייאמרו אליכם פניכם מה העבדה הזאת לכם:

(כז) ואמרתם זבח-פסח הוא ליקנך אשר פסח על-בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת-בתינו הציל ויקד העם וישתחוו:

ב. שמות פרק יג – חג המצות בחודש האביב (שאינו יודע לשאול)

(ג) ויאמר משה אליהם וזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יתקן אתכם מזה ולא יאכל חמץ :

(ד) היום אתם יצאים בחדש האביב :

(ה) והיה כייבאת יתקן אל-ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחני והיבוי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה :

(ו) שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליתקן :

(ז) מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראא לך חמץ ולא יראא לך שאר ככל-גבלך :

(ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יתקן לי בצאתי ממצרים :

ג. שמות פרק יג – קידוש בכורות (תם)

(יא) והיה כייבאת יתקן אל-ארץ הכנעני באשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך :

(יב) והעברת כל-פטרותם ליתקן וכל-פטר | שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליתקן :

(יג) וכל-פטר חמר תפדה בשוה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בכניף תפדה :

(יד) והיה כיישאלך בנך מחור לאמר מה-זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יתקן ממצרים מבית עבדים :

(טו) ויהי כיהקשה פרעה לשלחנו ויהרג יתקן כל-בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על-פני אני זבח ליתקן כל-פטר רחם הזכרים וכל-בכור בני אפדה :

ד. דברים פרק ו – כלל התורה (חכם)

(כ) כיישאלך בנך מחור לאמר מה העלת והחקים והמשפטים אשר צוה יתקן אליהנו אתכם :

(כא) ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יתקן ממצרים ביד חזקה :

(כב) ויתן יתקן אותה ומפתים גדלים ורעים | במצרים בפרעה ובכל-ביתו לעינינו :

(כג) ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את-הארץ אשר נשבע לאבותינו :

(כד) ויצונו יתקן לעשות את-כל-החקים האלה ליראה את-יתקן אליהנו לטוב לנו כל-הימים לחיתנו כהיום הזה :

(כה) וצדקה תהיה לנו כיינשמר לעשות את-כל-המצוה הזאת לפני יתקן אליהנו באשר צונו : ס

בחז"ל

ניסי הפסח שקולים כנגד כל הניסים

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א (ומובא ברש"י שמות יח, א)

כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקדוש ב"ה לישראל.

קבלת מלכות שמים מהכרת טובת יציאת מצרים

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה

אנכי ה' אלהיך. מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה, משלו משל למה הדבר דומה, לאחד שנכנס במדינה, אמר להם, אמלוך עליכם; אמרו לו, כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו. מה עשה, בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם, אמלוך עליכם; אמרו לו, הן והן. כך המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את הים, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלו, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן והן.

הוציאם ממצרים על מנת שיהיו משועבדים לו

ספרא שמיני פרשה י

כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים. על כן העליתי אתכם מארץ מצרים על תנאי שתקבלו עליכם עול מצות שכל המודה בעול מצות מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר בעול מצות כופר ביציאת מצרים.

ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קטו (ומובא ברש"י שם)

ד"א למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה משל למה הדבר דומה למלך שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשום בן חורין אלא לשום עבד שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו יאמר לו עבדי אתה כיון שנכנס למדינה אמר לו נעול לי סנדליי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ התחיל הבן ההוא מנתק הוציא עליו שטר ואמר לו עבדי אתה כך כשפדה הקדוש ברוך הוא את זרע אברהם אוהבו לא פדאם לשום בנים אלא לשום עבדים כשיגזור ולא יהיו מקבלים עליהם יאמר להם עבדיי אתם כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות כגון שבת ועריות ציצית ותפילין התחילו ישראל להיות מנתקים אמר להם עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם על מנת שאהיה גזור ואתם מקיימים:

שיטת הרמב"ם

הפסח מחזק פנות התורה

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מא

וכן הכרת בחמץ הפסח, ואוכל ביום הצום, למה שיש בו מן הצער, ולמה שמביא אליו מן האמונה שהם מעשים יחזקו דעות שהם פנות התורה, ר"ל יציאת מצרים ונפלאותיה, ואמונת התשובה כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'

דעת הפסח הוא זכר יציאת מצרים, ומדת הפסח זכירת ימי הרעה בימי הטובה וחסד האל על השלמים

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מג

ושני המועדים האלה, רוצה לומר, סוכות, ופסח, מלמדים דעות ומדות, אמנם הדעת בפסח, הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות, אמנם הדעת בסוכות, להתמיד זכר אותות המדבר לדורות.

אמנם המדות הוא שיהיה האדם זוכר ימי הרעה בימי הטובה, בעבור שירבה להודות להשם ושילמוד מדת ענוה ושלמות, יאכל מצה ומרור בפסח לזכור מה שאירע לנו, וכן יצא מן הבתים לשכון בסכות כמו שיעשו השרויים בצער שוכני המדברות, לזכור שכן היה עניננו בתחלה, כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו', ונעתקנו מן הענין ההוא לשכון בבתי המצוירים במקום הטוב שבארץ והשמן שבה בחסד השם וביעדיו לאבותינו, בעבור שהיו אנשים שלמים בדעותם ומדותם, ר"ל אברהם יצחק ויעקב, שזה ג"כ הוא ממה שהתורה תלויה עליו, ר"ל שכל טוב שהטיב השם לנו וייטיב, אמנם הוא בזכות אברהם יצחק ויעקב אבותינו, מפני שמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

שיטת הרמב"ן – יציאת מצרים מורה על החידוש והידיעה וההשגחה

דרשת תורת ה' תמימה

ונתברר עוד חדוש העולם על ידי משה בקריעת ים סוף והמן והבאר כי לדברי המאמין בקדמות אם ירצה האל לקצר כנף הזבוב או להאריך רגל הנמלה אינו יכול וזה מאמרם והסכמתם ועל כרחם אמרו כן ואם כן כל מי שיביא דבר נגד התולדה בין בחרטומים בין במכשפים על ידי נביא ידע ויאמין בחדוש הנבואה.

...

צית מדקס עיון למחשבה | יליאת מלרים יסוד התורה | טיטת הרמב"ן – יליאת מלרים מורה על החידוש והידיעה וההשגחה

ונחזור לעניינו שהיינו בו לבאר כי הנסים מורים על החדוש ועל ההשגחה ועל הידיעה ר"ל ידיעת הפרטיים כי הידיעה קודמת להשגחה ומפני שהניסים הגדולים המפורסמים

המשתקין קטני אמנה אינם נעשים בכל דור מפני שאין הדורות ראויין לכך או מפני שאין צורך להעשות לכך צוה הקב"ה לעשות זכר לנסים תמיד והחמיר בהם כי חייב כרת על מה שלא אכל פסח וכרת על חמץ וצוה לכתוב הענין במזוזות הבתים ולהניח הענין כתוב בזרוע כנגד הלב ועל ראש כנגד המוח מרכבת הנשמה ולהזכיר בו בכל יום בפה כמו שאמרו ז"ל בברכות קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא כלומר שיש בה יציאת מצרים ושבח והודאה עליו :

וידוע כי העושה מצוה בלא כוונה או מי שלא יתבונן בה לא עשה בשלמות אבל המתבונן בה כגון קנה מזוזה בדינר קבעו בפתחו ונתכוון להתבונן בה ובענינה הנה ביחוד ובחדוש העולם ובהשגחה כי יציאת מצרים מורה על כל אלה הוראה שלמה מלבו וידע כי חסד אלהים רב מאד על עושי רצונו והוציאנו מארץ עבדות לכבוד גדול בזכות אבותינו הקדמונים ליראה אותו הנה במצוה קלה הודה בכל שרשי האמונה והשלימות. לפיכך אמר הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כי כלם לזכר נס אחד שנעשה לאבותינו ולנו ובכלן ראייה על האמונה. ולכן אנחנו נוהגין להזכיר בכל מצותינו ענין יציאת מצרים כמו שאנחנו אומרים בקרוש היום זכר ליציאת מצרים ופירש הרב בספר מורה הנבוכים והנה בדברות שניות מפורש 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך וכו' לעשות את יום השבת' ופשט הכתוב פי' בו לומר מאחר שפדה אותך חייב אתה לעשות מצותיו אבל מלת על כן צוה ה' אלהיך אינה מורה אלא בלשון שפירשתי כי אתה חייב לזכור הנס הגדול שנעשה לך וההשגחה הגדולה והטובה שהשגיח עליך ועל כן צוה לעשות את יום השבת כי כיון שאתה מודה על החדוש עשה ממנו זכרון תמיד להיותך נזכר תמיד ועושה ראייה להודיע לכל כי הוא בורא העולם המשגיח על בריותיו הטובה לעושי רצונו ורעה לעוברי רצונו כי כל זה נתברר לך ביציאת מצרים וזהו מה שכתוב בדברות אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכבר שאל זה רבי יהודה הלוי בספר הפיוט שהיה מחבר או היתה השאלה מן החבר המיוחד מלך הכוזרי ששמו יצחק אבנגדי למה אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שבראתי שמים וארץ וכל צבאם כמו שאמר אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי ורוקע הארץ מאתי כי היה זה ראוי יותר :

וחכמי גוים נבאילים בזה ומפרשים בהבליהם שאינה מצוה והם מבקשים עצמם אם כן היאך הם עשרה ונחלקים בזה לכתות יש מהם מחלקים פסוק זה לא יהיה לך לשתי מצות והסכמת חכמי הבליהם לא תחמוד לשתיים. וכשדברו עמי על זה עניתים לפי מעוט ידיעתם למה לא תאמרו שאינן אלא תשע מצות אבל עשר דברות הם שאמר להם בתחלה אני עשיתי לכם טובה ואתם חייבים לשמוע בקולי כי הכתוב לא הזכיר אלא עשרת הדברים ולא עשרת המצות. אבל עיקר הדבר ברור הוא לכל מעיין כי

צית מדקס עיון למחשבה | יליאת מלרים יסוד התורה | קיטת הרמב"ן – יליאת מלרים מורה על החידוש והידיעה וההשגחה

מתחלה אמר אנכי ה' לומר שיאמינו שיש אלוה נמצא להוציא מדעת כל האומר אין אלהים והזכיר ה' שהוא העצם שהוא ההויה ונעשים אותות ומופתים משנים הויתו של עולם והוא השם הנגלה למשה בבאו לחדש אותות ומופתים לא מה שנודע לאבות שהוא אל שדי כמו שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק וגומר ואמר אשר הוצאתיך להזכירם שכבר ידעו ונתברר להם ביציאת מצרים שיש אלוה מחדש העולם ויש לו ידיעה בפרטים והשגחה בהם.

...

והנה יאמין כי האלהים הוא יחיד ופועל יכול יודע ומשגיח והוא ראוי לעובדו לבדו לא לאחרים עמו כי אין צריך עמו לעזר אחרים וכיון שכן עוד אתה חייב לתת כבוד לשמו וזהו לא תשא ועוד אתה צריך לעשות מעשה באמונתך בחדוש והוא שתשבות כדי לאמת מה שידעת במעשה כי המעשים צריכין לשלימות והאדם צריך להאמין האמת במחשבו להודיע בדבור ולאמת אותו בגופו ר"ל במעשיו ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל ששבת ועבודה זרה שקולים כנגד כל המצות שהוא מורה על חדוש העולם ובו אדם מכיר לבוראו ועכשיו נשלם כל מה שנצטוה האדם באמונתו לאלהותו.

...

והנה נתברר כי הנסים המפורסמים שהיו ביציאת מצרים מורים על החדוש ועל הידיעה ועל ההשגחה ועל כן נצטוינו לעשות להם זכרון על האבנים במזוזות הפתחים ביציאה וביאה ובתפילין בראש ובזרוע ובקריאת שמע בקר וערב בסוכה בפסח וכן כיוצא בזה ונמצאו המצות כלן חמודות מאד וחיבתם שכל שעה אדם רואה או עושה אותן מודה לאלהיו הוא כוונת היצירה

דברי הרמב"ם על השבת ועבודה זרה

רמב"ם הלכות שבת פרק ל

השבת ועבודה זרה כל אחת משתיהן שקולה כנגד שאר כל מצות התורה, והשבת היא האות שבין הקדוש ברוך הוא ובינינו לעולם, לפיכך כל העובר על שאר המצות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה ושניהם כגוים לכל דבריהם.

(והמגיד משנה קס פירש דברי הרמב"ם לפי רמב"ן שהשבת מורה על החידוש אבל מדברי הרמב"ם נראה שהסיבה לפי שהשבת הוא אלוה)

בית מדרש עיון למחשבה | יליאת מלכים יסוד התורה | שיטת הר"ן – יליאת
מלכים מורה כי חפץ בנו ה'

ספר החינוך

ספר החינוך מצוה ה

משרשי מצוה זו, כדי שיזכרו היהודים לעולם הניסים הגדולים שעשה להם השם
יתברך ביציאת מצרים.

[ועל דרך זה פירש מצוה ו, ז, ח, ט, י, יא, יב בפרטים השייכים לאותו מצוה]

ספר החינוך מצוה יג

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיתתו, לזכר ניסי מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו
משומד, אחר שאנו עושין אותו לאות ולזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי
השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה, אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה
שיצא מן הכלל וכפר באמונה. ועל כיוצא בזה נאמר בתלמוד לפעמים סברא הוא,
כלומר ואין צריך ראייה אחרת.

ספר החינוך מצוה יד

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו באחרות לזכור יציאת מצרים. ובעבור שקרבן זה לזכר
חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו
באמונה, והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו. וענין
הרחקת הערל מאכילתו, גם כן מזה השורש.

ספר החינוך מצוה תפה

משרשי המצוה, לפי שענין איסור חמץ בפסח הוא איסור חמור ביותר מצד שענין זה
יסוד גדול בדתנו, כי יציאת מצרים הוא אות ומופת מוכרח בחדוש העולם שהוא
העמוד הגדול שאולמי התורה נסמכים בו כמו שכתבתי כמה פעמים, ועל כן כל מצוה
שהיא לזכר יציאת מצרים חמורה עלינו וחביבה הרבה.

שיטת הר"ן - יציאת מצרים מורה כי חפץ בנו ה'

דרשות הר"ן הדרוש הראשון

וכמו שהיה יסוד התורה ענין יציאת מצרים, שעל ידה נראה שהענין האלהי דבק בנו,
מה שלא יכלו החרטומים לעשות, אבל נלאו ברוב עצתם, כן המשיכה יעודיה בענין
שיראה עין בעין שהענין ההוא לא תוכל תורה אחרת ליעד, ולו הבטיחה על גמול
הנפש אחרי המות, נראית היא ויתר התורות שוות, ולא תודע אליה בענין יעודיה
מעלה עליהן, כי אחרי היות כולן מבטיחות על דבר בלתי מוחש, היתה כל אחת יכולה
להתחזק ולומר שהאמת אתה.

ולזה לא הוצרכה התורה להמשיך יעודיה על עניני העולם הבא, אבל המשיכה סיפוריה על ענינים שהם מאמתים זה בלי ספק, כאשר הוא זה הסיפור כולו של אדם הראשון וענין העקידה. כי לו היה מספק אברהם אבינו ע"ה בענין העולם הבא, ושיחשוב שהגמול והעונש יהיה בעולם הזה לבד, איך יעקוד בידיו בנו יחידו הנולד לזקוניו ליראתו פן ישיגנו עונש בעולם הזה, ויהיה לו עונש גופני אחרי בלותו מר מזה. אבל תורה שהיה יודע בבירור שהעולם הזה ומעשהו תהו והבל, כאין ואפס נגד הגמול המעוטר. [ו]כמו שפתח קהלת ספרו (א ב) הבל הבלים אמר קהלת וגו', וחתם במאמרו (יב יג) סוף דבר הכל נשמע וגו', כן התורה המשיכה עניניה כולם על זה הצד, להודיע שאין לעולם מצד עצמו קיום והעמדה, אבל ענינו נוהג כפי עבודתנו ומרינו, וכי השם יתברך בראו מאין והוציאו אל היש. וכן כי ישנה ענינו תמיד ויעתיק אותם כפי מה שירצה לפניו מענינו .

ולכן אנו מזכירין תמיד בתפילתנו ומועדינו זכר ליציאת מצרים, גם במועדים שאינם נמשכים עם יציאת מצרים כלל, כראש השנה ויום הכיפורים, מפני שהענין ההוא הורה שהשם יתברך חפץ בנו ומנהיגנו ומורנו הדרך אשר נעלה בה אל העולם העליון .

ומפני זה כאשר התחיל נותן התורה יתברך בענין חידוש העולם, מפני שהוא שורש התורה ויסודה כאשר הנחנו, כן חתם תורתו באותות ומופתים אשר נראו על ידי הנביא הנאמן בארץ מצרים. ועם היות שאמר (דברים לד י) ולא קם נביא עוד וגו' אשר ידעו ה' פנים אל פנים, מפני שהענין ההוא לא היה מפורסם נגלה לכל, אמר עוד (שם יא - יב) לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה וגו' ולכל המורא הגדול וגו'.

אשר הוצאתיך או אשר בראתיך ידיעת השם מעצמנו מול ידיעתו מיציאת מצרים

רש"י שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ב - ג

(ב - ג) אשר הוצאתיך מארץ מצרים - כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי.

דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה, ונגלה כאן כזקן מלא רחמים, שנאמר (שמות כד י) ויראו את אלוהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, זו היתה לפניו בשעת השעבוד, (שם) וכעצם השמים, משנגאלו, הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן, אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים.

דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה, שנאמר, (להלן פסוק טו) את הקולות, קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ, אל תאמרו רשויות הרבה הן.

אבן עזרא שמות פרק כ

וטעם זה הדבור שיאמין, ותהיה אמונת לבו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו.

שאלני ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד, למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך. וזאת היתה תשובתי אליו.

דע, כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם, שהם מאמינים בשם הנכבד. כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם, שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבוא אפיקורס לערער, כי אין אלהים, ישימו ידם לפיהם, כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות, שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו, יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות, ובגוף האדם בעצמו, שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדות, ולמה היה על זאת המתכונת, ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים, שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד, וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה, וכמה יקדר השמש ממנה, גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי השם ידע המשכיל את השם, וככה אמר משה הודיעני נא את דרכיך ואדעך (שמות לג, יג),

והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא', אנכי ה' אלהיך. וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא, כי כבר פירשתי בפ' ואלה שמות, כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שינוי, ואין זולתו שוכן עד, ולא כמוהו יושב קדם סלה (תה' נה, כ), ומעמיד העולם העליון בכחו. והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם, ובכח שני העולמים העליונים. והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה', כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי

שנה, וישראל לבדם מודים בזה, וחכמי האומות אינם מכחישים, כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ. רק הם אומרים, כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית. והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים, עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים. וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי (דבר' ד, לד). והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי, כי השם ברא העולם האמצעי, והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם משוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים. והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל, שלא היה כממשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה, ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל (גדרים לב, א; שבת קנו, א). ועוד אבאר זה בדרך משלים בפ' כי תשא.

והנה בעבור האות, שעשה השם במצרים, אמר משה אתה הראת לדעת (דברים ד, לה). שהכל ראו זה, חכמים ושאינן חכמים, גדולים וקטנים, גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם, על כן אחריו, מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (שם שם, לו). ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה, שישב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות, כי השם הוא לבדו, על כן אמר וידעת היום והשיבות אל לבבך (שם שם, לט). ואמר דוד ואתה שלמה בני, דע את אלהי אביך ועבדהו (דה"א כח, ט). והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר למשכיל אנכי ה', והוסיף אשר הוצאתיך, שיבין המשכיל ושאינו משכיל.

ואמר אלהיך, כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני, ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים.

ומשה פי' זה בפרשת כי ישאלך בנך (דבר' ו, כ), כי טעם השאלה, למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם, והלוא בורא אחד לכולנו. והנה הזכיר שלש תשובות. הא', עבדים היינו לפרעה (שם שם, כא), והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה, על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו, אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו. והב', כי אלה המצות אינם לצרכו, כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו (שם שם, כד). והשלישית, וצדקה תהיה לנו (שם שם, כה), שנהיה צדיקים לנחול העולם הבא.

ספר הכוזרי מאמר א

יא. אמר לו החבר: אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלה משה בתורתו, ואחר כך כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו, מייעדים בגמול הטוב לשומרה, ועונש הקשה לממרה אותה. ואנחנו מאמינים בכל מה שכתוב בתורה, והדברים ארוכים.

בית מדרש עיון למחשבה | יליאת מלכים יסוד התורה | שיטת הר"ן – יליאת
מלכים מורה כי חפץ בנו ה'

יב. אמר הכוזרי: מסכים הייתי שלא אשאל יהודי מפני שידעתי אבוד זכרם וחסרון עצתם, כי השפלות והדלות לא עזבו להם מדה טובה. והלא היה לך לומר היהודי, כי אתה מאמין בבורא העולם, ומסדרו ומנהיגו, ובמי שבראך והטריפך והדומה לספורים האלה, אשר הם טענת כל מי שיש לו דת, ובעבורה הוא רודף האמת, להדמות לבורא בצדקו ובחכמתו:

יג. אמר החבר: זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית, מביא אליה העיון, ונכנסים בה ספקות רבות. ואם תשאל הפילוסופים עליה אינך מוצא אותם מסכימים על מעשה אחד ולא על דעת אחת, מפני שהם טענות, יש מהם מה שהם יכולים להעמיד עליהם מופת, ומהם מה שיספיקו בם, ומהם מה שלא יספיקו בם, כל שכן שיעמידו בם מופת.

יד. אמר הכוזרי: רואה אני דבריך היהודי טוב מפתיחתו, ואני רוצה עתה שאוסיף לדבר עמך.

טו. אמר החבר: אבל פתיחת דברי היא המופת, ועוד כי היא הראיה אין צריך עמה לא ראייה ולא מופת.

...

כה. אמר החבר על הדרך הזה השיבותיך כאשר שאלתני. וכן פתח משה לדבר עם פרעה כשאמר לו אלהי העברים שלחני אליך, ר"ל אלהי אברהם יצחק ויעקב מפני שהיה אברהם מפורסם אצל האומות, וכי התחבר אליהם דבר האלהים והנהיג אותם ועשה להם נפלאות, ולא אמר אלהי השמים והארץ שלחני אליך, ולא בוראי ובוראך. וכן פתח אלהים דבריו אל המון ישראל: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר: "אני בורא העולם ובוראכם": וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתי, השיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל, אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין:

כו. אמר הכוזרי: אם כן אני רואה שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם.

כז. אמר החבר כן הוא, וכל הנלוו אלינו מן האומות בפרט יגיעו מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו, אך לא יהיה שוה עמנו. ואילו היה חיוב התורה מפני שבראנו היה שוה בה הלבן והשחור, כי הכל בריאותו. אך התורה מפני שהוציאנו ממצרים, והתחברות כבודו אלינו, מפני שאנחנו נקראים הסגולה מבני אדם.

ספר הכוזרי מאמר ב

נ...וצוה על שביתת השבת ושביתת המועדים ושביתת הארץ, והכל זכר ליציאת מצרים וזכרון למעשה בראשית, מפני ששני הענינים דומים מפני שנעשו בחפץ

בית מדרש עיון למחשבה | יליאת מלכים יסוד התורה | שיטת הר"ן – יליאת
מלכים מורה כי חפץ בנו ה'

האלהים לא במקרה ולא בטבע. וכאשר אמר יתברך: +דברים ד' ל"ב+ "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך", "השמע עם קול אלהים", "או הנסה אלהים". והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות, אבל כאלו היא הודאה בדבור מעשי, כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית, כבר הודה בחדוש מבלי ספק.

החזקוני מפרש קרוב לדברי הכוזרי, וכדבריו בעלי התוספות על התורה

חזקוני שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ב - ג

אשר הוצאתיך. היה יכול לומר אשר עשיתך או אשר בראתיך וכן כמה הרבה חסדים שעושה עם בריותיו לומר שיש להקב"ה דין עלינו לקבל מצותיו, אלא אם היה אומר כן היו יכולים להשיב הלא עשית כן לכל שאר אומות ולמה טייל עלינו בשביל כך עול תורתך, לפיכך שם לפנייהם מה שלא עשה כן לכל גוי ולשום אומה אחרת.

ההבדל בין לימוד הרמב"ן מפסוק אנכי ללימוד הרמב"ן

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה א

המצוה הראשונה היא הצווי אשר צונו להאמין האלוהות והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאות והוא אמרו ית' אנכי י"י אלהיך.

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק א הלכה ו

(ו) וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלהיך.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה א

אמר הכותב האמונה הזאת בדבור הזה לא נפלאה היא ולא רחוקה היא וכן בדברי רבותינו ז"ל מפורש שהוא קבלת מלכותו יתע' והיא אמונת האלהות. אמרו במכלתא [והוב' ברמב"ן ל"ת ה] לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי י"י אלהיך משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם לאו כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות שאם מלכותי אינן מקבלים גזרותי היאך מקיימין כך אמר המקום לישראל אנכי י"י אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אני הוא שקבלתם עליכם מלכותי במצרים אמרו הן כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזירותי לא יהיה לך.

והנראה מדעתו שלבעל ההלכות שאין מנין תרי"ג מצות אלא גזירותיו יתע' שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא נעשה אבל האמונה במציאותו יתע' שהודיע אותה אלינו באותות ובמופתים ובגילוי השכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצות

לא ימנה בחשבונן. והוא מאמר החכמים אמרו לו גזור עליהם גזרות אמר להם לאו כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזרות. עשו קבלת המלכות עניין בפני עצמו והמצוות הנגזרות מאתו יתעלה מענין אחר.

ועוד כי אין הפרש בין הדיבור הזה ובין מה שאמר ית' בצדוק המדות (קדושים יט) אני י"י אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים והוא ירצה לומר הואיל וקבלתם מלכותי מציאת מצרים קבלו גזירותי. ואם תהיה בכל מקום מצוה שיאמר דעו והאמינו שאני י"י שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשו מצותי עם כל זה לא יבא בחשבון המצות כי הוא העיקר והן התולדות כאשר פירשתי.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת הלאוין

המצוה הראשונה שנמנענו שלא ישכח אחד ממנו אמונת האלהות. וענין המניעה הזאת שנצטוינו מצוה ראשונה בקבלת מלכות שמים כלומר שנאמין שיש אלוה פועל כל הנמצאות מוציאן מאין מוחלט אל היש שהם עליו ואל היש שיחפוף בו בכל זמן מן הזמנים והוא שאמר יתב' ויתעלה אנכי י"י אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, שהיא מצוה באמונה כמו שכתב הרב (מ"ע א) וביארנו אנחנו (מ"ע א) אותו בראיה מדבריהם ז"ל, צוה אותנו בזאת האמונה שהיא יסוד התורה וכפל לנו מניעה בכפירה ממנו שהוא בטול כל אמת.

והוא אמרו (ואתחנן ו) השמר לך פן תשכח את י"י (אלהיך) אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. ירצה בזה שלא נשכח עיקר האלהות ונכפור או נסתפק בו לומר שאין אלוה ושהעולם קדמון בעצמו או קדמון בסבה ועלה ולא ישתנה ונתן הראיה במצוה ובמניעה הנזכרים יציאת מצרים שנעשה באותות ומופתים מחודשים משנים התולדות מורים על אלוה קדמון חפץ ויכול ומחדש. שענין יציאת מצרים ליודעיו משתק כל כופר בחדוש העולם ומקיים האמונה בדיעת האלוה והשגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים.

וכפל המניעה הזאת ואמר ית' (עקב ח) השמר לך פן תשכח את י"י אלהיך לבלתי שמור מצותיו. וזו גם כן מניעה מלשכות האמונה באלהות ושיכפור מפני זה בתורה ובמצות אמר (שם) ורם לבבך ושכחת את י"י אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים.

רמב"ן שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ב - ג

(ב - ג) אנכי ה' אלהיך - הדבור הזה מצות עשה, אמר אנכי ה', יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה', והוא אלהים להם, כלומר הווה, קדמון, מאתו היה הכל בחפץ ויכולת, והוא אלהים להם, שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ, כי בדיעה ובהשגחה ממנו יצאנו משם, וגם תורה על החדוש, כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו, ותורה על

היכולת, והיכולת תורה על הייחוד, כמו שאמר (לעיל ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. וזה טעם אשר הוצאתיך, כי הם היודעים ועדים בכל אלה:

ספר שם משמואל - פרשת בראשית - שנת תרע"ב

וכעין זה יש לומר בנפש האדם. דהשכל הוא בחי' שמים, והלב הוא בחי' ארץ, וברמב"ם (פ"ב מה' יסודי התורה) והיאך הוא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמ"ש דוד צמאה נפשי וכו', וכשמחשב בדברים אלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויירא ויפחד וידע שהוא ברי' קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה ומעוטה לפני תמים דעות, כמ"ש דוד כי אראה שמין מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו. הרי שאהבה ויראה שהן בלב האדם באות מכח התבוננות השכל, והרי זה שמים קודמים לארץ. ומצינו ג"כ להיפוך שאמר הכתוב (משלי י"ז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, הרי שצריך להקדים בחי' הלב לבחינת החכמה והשכל, והרי זה ארץ קודמת לשמים. ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

אך עיקרן של דברים יתבאר עפ"י מה שאמר כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה שהרב הקדוש ר"ב מפרשיסחא זצלה"ה שאל לזקני זצלה"ה מקאצק מאין לקח ההתעוררות שלו לעבודת השם, והשיבו מפסוק (ישעי' מ') שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, והשיב לו הלוא מזה יכול כל אדם ליקח התעוררות אפי' אינו יהודי, והתעוררות היהודי צריכה להיות מיציאת מצרים, עכת"ד.

ודבריו אלה הם בכוזרי ששאל לו מלך הכוזר מדוע נאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתי שמים וארץ שזה יותר פלא, והשיב שמצד בריאת שמים וארץ היו הכל שוים כגרמני ככושי, ומה שהקב"ה מיחד שמו על ישראל לבדם שנא' אלקיך זהו רק מפאת שהוציא אותם מארץ מצרים.

וכ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה אמר לישיב דברי זקני זצלה"ה, כי להתפעל מראית דבר תלוי באיזה לב מביטים, כי מי שיש לו לב רע לעולם יראה להיפוך, כמ"ש (ישעי' ו') שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו, ולראות נכוחות צריך להיות לו מקודם לב זך וישר, וזה השיגו ישראל ביציאתם ממצרים, ורק מאז והלאה יש לפני ישראל דרך ישר ליקח התעוררות מבריאת שמים וארץ. ומיושבים דברי זקני זצלה"ה.

ובאמת דברים הללו מוכרחים מדברי הנביא עצמו שדיבר אל ישראל ואמר שאו מרום עיניכם, והנה אברהם אבינו ע"ה הוא לקח בראשונה התעוררות מחכמתו הגדולה, כבמדרש (ריש פ' לך) שאמר תאמר שהבירה הזו בלי מנהיג, וכזוה"ק (ע"ח) מפורש עוד יותר דהא קוב"ה יחב לי' לאברהם רוחא דחכמתא והוה ידע ומצרף סטרי דישובי

עלמא כו', ובמדרש (פ' ס"א) אב לא למדו ורב לא הי' לו אלא שתי כליותיו נובעות חכמה. אך לאו כל אדם זוכה לכך שלא תיהפך חכמתו לרועץ, וע"ז נאמר (משלי י"ז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין.

אך אנחנו בני ישראל שהוציאנו מארץ מצרים שהיא מעבה החומר וע"י הספירה נהפכו כל תשוקות וחמדות עוה"ז להשתוקקות להדבק בשם ה', אז קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו את תורתו שבה נכללים כל חכמה וכל מדע, ומאז והלאה כל הדבק בהש"י ושומר מצוותיו בכל לב, הוא יכול להסתכל וליקח התעוררות מפאת השכל כמ"ש הרמב"ם הנ"ל. ומ"מ צריך שלא תהי' חכמתו מרובה ממעשיו, כבמשנה אבות, דאם חכמתו מרובה ממעשיו שוב הוא בכלל למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין. ומעתה אין סתירה ממקרא זה לדברי הרמב"ם:

בית מדרש עיון למחשבה | יליאת מלכים יסוד התורה | שיטת הר"ן – יליאת
מלכים מורה כי חפץ בנו ה'

השבת זכר ליציאת מצרים

דברים פרק ה – דברות שניות

(יד) ויום השביעי שבת | ליקנך אלהיך לא תעשה כלמלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחקרך וכלבהמתך וגרד אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך:

(טו) וזכרת פיעבד היית | בארץ מצרים ויצאך יקנך אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה עלפן צוד יקנך אלהיך לעשות אתיום השבת:

רשי דברים פרק ה

(טו) וזכרת כי עבד היית וגו' - על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קז עמוד ב

אמר רב אחא בר יעקב: וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא למען תזכר את יום וכתוב התם זכור את יום השבת לקדשו.

תוספות מסכת פסחים דף קז עמוד ב

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים - לכך קבעו זכר ליציאת מצרים. ושמעתי מהר"מ שיש במדרש לפי שבמצרים עבדו בהם בישראל בפרך ופר"ך בא"ת ב"ש וג"ל שהם מלאכות ארבעים חסר אחת וכשנגאלו ממצרים הזהירם על השבת לשבות מאות' ל"ט מלאכות

מהרש"א חידושי הלכות מסכת פסחים דף קז עמוד ב

בד"ה ה"ג כתיב הכא למען תזכור וגו' וכתוב התם את יום השבת עכ"ל ק"ק דבשבת גופיה בדברות שניות כתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' ואפשר לומר דזכירת יציאת מצרים קאמר דנילה מג"ש להזכיר בקידוש אבל בדברות שניות לא כתיב רק זכירת עבודת מצרים אבל מדברי התוספות נראה דיציאת מצרים היינו נמי עבודת מצרים ודו"ק:

וגירסת הרי"ן גלות בגמרא לריך שיזכיר לכתוב שמור את יום השבת וזכרת כי עבד היית וגו'.

אבן עזרא דברים פרק ה

למען ינוח - הוסיף לבאר טעם ועבדך ואמתך... וזכרת כי עבד היית והניח עבדך, על כן צוה ה' אלהיך לעשות כן ביום השבת, והטעם למנוחת העבד. וי"א, כי העבד לא ינוח. והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד. ובצווי כבוד כאשר צוך כאשר פירשתי:

ספר מורה הנבוכים חלק ב פרק לא

אולי כבר התבאר לך העלה בחזוק תורת השבת והיותה בסקילה ואדון הנביאים הרג עליה, והיא שלישית למציאות השם והרחקת השניות, כי ההזהרה מעבוד זולתו אמנם הוא לישוב היחוד, וכבר ידעת מדברי שהדעות אם לא יהיו להם מעשים שיעמידום ויפרסמום ויתמידום בהמון לנצח, לא ישארו, ולזה צונו בתורה הגדיל זה היום עד שיתקיים יסוד חדוש העולם ויתפרסם במציאות, כשישבתו בני האדם כלם ביום אחד, וכשישאל מה עלת זה, יהיה המענה כי ששת ימים עשה ה'.

וכבר באו בזאת המצוה שתי עלות מתחלפות מפני שהם לשני עלולים מתחלפים, וזה שהוא אמר בעלת הגדיל השבת בעשרת הדברות הראשונות, אמר, כי ששת ימים עשה וגו', ואמר במשנה תורה וזכרת כי עבד היית במצרים וגו' על כן צוה ה' אלהיך וגו', וזה אמת, כי העלול במאמר הראשון הוא כבוד היום והגדילו כמ"ש, על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו, וזה העלול הנמשך לעלת כי ששת ימים וגו'.

אמנם תתו לנו תורת השבת וצוותו אותנו לשומרו הוא עלול נמשך לעלת היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו עובדים ברצוננו ובעת שחפצנו ולא היינו יכולים לשבות, וצונו בתורת השביתה והמנוחה לקבץ ב' הענינים, האמנת דעת אמת, והוא חדוש העולם המורה על מציאות השם בתחלת המחשבה ובעיון הקל, וזכור חסדי השם עלינו, בהניחנו מתחת סבלות מצרים וכאלו הוא חסד כולל בדעת האמתי העיוני ותקון הענין הגשמי:

רמב"ן דברים פרשת ואתחנן פרק ה פסוק טו

(טו) וטעם על כן צוה לעשות את יום השבת - צוה שתעשה כן ביום השבת, כך פירש ר"א. ואינו נכון, ואנו אומרים בקדוש היום "כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים" כאשר נאמר בו "זכר למעשה בראשית". והרב אמר בספר המורה (ב לא) כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו וכאשר אמר (שמות כ יא) על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו, ועל כן הזכיר טעם "כי ששת ימים עשה ה'", אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת, בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל היום על כרחנו ולא היתה לנו מנוחה, והוא יצונו עתה לשבות ולנוח, כדי שנזכיר חסדי השם עלינו בהוציאו אותנו מעבדות למנוחה:

והנה בשבת בכללה שני טעמים, להאמין בחידוש העולם כי יש אלוה בורא, ולזכור עוד החסד הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים. גם זה אינו מחוור אצלי, כי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים, ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה. רק היא כשאר כל המצות. אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת השם וינפש.

והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון (שם שם ב), על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך

צית מדרש עיון למחשבה | יציאת מצרים יסוד התורה | שיטת הר"ן – יציאת
מצרים מורה כי חפץ בנו ה'

ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכור. הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו, כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית, וזה טעם על כן צוץ ה' אלהיך לעשות את יום השבת.

והנה לא פירש כאן טעם השביתה כי ששת ימים עשה ה' וגו', שכבר הוזכר זה פעמים רבות בתורה, אבל אמר בקצרה "יום השביעי שבת לה' אלהיך" שהוא יתברך שבת בו וינפש, ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו.

וראו עוד דברי רמב"ן ורמב"ם למעלה בחלק יציאת מצרים יסוד התורה

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רעא

זכר ליציאת מצרים אפשר לומר שהשבת תחלה למקראי קדש שהם זכר ליציאת מצרים והרמב"ן כתב שהשבת עצמו זכר ליציאת מצרים כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול על כן כתוב בדברות שניות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' ע"כ צוץ ה' אלהיך לעשות וגו' שאם יעלה על לבך ספק על השבת שמורה על החדוש ועל החפץ ועל היכולת תזכור מה ראו עיניך ביציאת מצרים שהוא לך לראיה ולזכור והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו כי השם מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל כרצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית.

יציאת מצרים לחיזוק אמונת הגאולה

ספר האמונות והדעות מאמר ח - סיבת ריבוי הזכרת יציאת מצרים לאמונת
הגאולה העתידה

ומהם שנקיש המועדים האלה למועד הראשון שיעדנו בהיותנו במצרים. שיעדנו
שידין את לוחצינו ומעבידינו ושיתן לנו רכוש גדול בלבד, והוא אמרו (בראשית ט"ו
י"ד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכבר ראו עינינו
מה שעשה לנו מקריעת ים סוף והמן והשלו, ומעמד הר סיני ועמידת השמש והדומה
לזה. כל שכן שיעדנו בדברים הגדולים העצומים מהטובה וההצלחה והגדולה והנצח
והכבוד, אשר שמם כפל מה שהגיענו מן העוני והשפלות, כאמרו (ישעיה ס"א ז')
תחת בשתכם משנה וכלמה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו. ודמה מה שעבר
עלינו לרגע קטן, ומה שיגמלנו עליו רחמיו הגדולים, כמ"ש (שם נ"ד ז') ברגע קטון
עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך. ועל הנסיון והבחינה במה שעבר, הוא עתיד לעשות
לנו כפלים על מה שיעדנו, מה שלא יוכל לספרו מהרה, כמו שאמר (דברים ל' ה')
והטיבך והרכב מאבותיך. ובעבור זה שונה לנו זכר יציאת מצרים במקומות רבים
מהתורה, ומזכירנו מה שראינוהו. ואם נשאר דבר ממה שעשה לנו בגלות מצרים שלא
הזכירו בפ"י בגאולה הזאת, הוא נכנס תחת מאמרו (מיכה ז' ט"ו) כימי צאתך מארץ
מצרים אראנו נפלאות. ועל כן אנחנו סובלים ומיחלים מה שיעדנו, לא נקוץ ולא
נקצוף, אך נוסף חוזק ואומץ, כמו שאמר (תהלים ל"א כ"ה) חזקו ויאמץ לבבכם כל
המיחלים ליי

יציאת מצרים על פי חסידות

תניא פרק מז

והנה בכל דור ודור וכל יום ויום חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא היום
ממצרים. והיא יציאת נפש האלהית ממאסר הגוף משכא דחויא ליכלל ביחוד אור
א"ס ב"ה ע"י עסק התורה והמצות בכלל ובפרט בקבלת מלכות שמים בק"ש שבה
מקבל וממשיך עליו יחודו ית' בפירוש באמרו ה' אלהינו ה' אחד. וכמ"ש"ל כי אלהינו
הוא כמו אלהי אברהם וכו' לפי שהיה בטל ונכלל ביחוד אור א"ס ב"ה רק שאברהם
זכה לזה במעשיו והילוכו בקודש ממדרגה למדרגה. כמ"ש ויסע אברם הלך ונסוע
וגו':

אבל אנחנו ירושה ומתנה היא לנו שנתן לנו את תורתו והלביש בה רצינו וחכמתו
ית' המיוחדים במהותו ועצמותו ית' בתכלית היחוד והרי זה כאלו נתן לנו את עצמו

בית מדרש עיון למחשבה | יליאת מלכים יסוד התורה | יליאת מלכים על פי חסידות

כביכול. כמ"ש בזה"ק ע"פ ויקחו לי תרומה [דלי כלומר אותי והל"ל ותרומה אלא משום דכולא חד ע"ש היטב]:

וז"ש ותתן לנו ה' אלהינו באהבה כו' כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו כו' ולזה אין מונע לנו מדביקות הנפש ביחודו ואורו ית' אלא הרצון שאם אין האדם רוצה כלל ח"ו לדבקה בו כו'. אבל מיד שרוצה ומקבל וממשיך עליו אלהותו ית' ואומר ה' אלהינו ה' אחד הרי ממילא נכללת נפשו ביחודו ית' דרוח אייתי רוח ואמשיך רוח והיא בהי' יציאת מצרים ולכן תקנו פ' יציאת מצרים בשעת ק"ש דווקא. אף שהיא מצוה בפני עצמה ולא ממצות ק"ש כדאיתא בגמרא ופוסקים אלא מפני שהן דבר אחד ממש. וכן בסוף פ' יציאת מצרים מסיים ג"כ אני ה' אלהיכם והיינו גם כן כמש"ל:

חמשין זמנין אדכר באורייתא יציאת מצרים

זוהר כרך ב (שמות) פרשת יתרו דף פג עמוד ב – פד עמוד א

אמר ר' יהודה מיומא דנפקו ישראל ממצרים עד יומא דאתיהבת אורייתא חמשין יומין הו, מ"ט אמר ר' יהודה משום אינון שני דיובלא דכתיב (ויקרא כה) וקדשתם את שנת החמשים שנה, תאנא אר"ש ההוא יובלא אפיק לון לישראל ממצרים, ואי תימא דיובלא ממש, אלא (מו ב, פה ב) מסטרא דיובלא הוה ומסטרא דיובלא אתער דינא על מצראי ובגיני כך חמשין אלין דיובלא הו, תאנא לקבל דא חמשין זמנין אתמר ואדכר באורייתא נמוסין דמצרים ושבחי אינון כלהו, אשר הוצאתיך, (דברים ד) ויוציאך, (שמות יג) כי ביד חזקה הוציאך, וכלהו זמני חמשין אינון ולא יתיר משום דכלא ביובלא אתערט ומסטרא דיובלא אתא כלא.

תיקוני זוהר תקונא שתיתאה דף כב עמוד א

ופורקנא דילה דאיהי תשובה אימא עלאה איהי תלייא בידיהון דחמשין תרעין דחירו עמה לקבל חמשין זמנין דאדכר יציאת מצרים באורייתא דא הוא ויפן כ"ה וכ"ה באלין חמשין אתון דמייחדין ליה בכל יומא פעמים שמע ישראל דאית בהון כ"ה וכ"ה אתון.

שאלת ר' אלעזר לר' שמעון על שבח יציאת מצרים

זוהר חדש כרך א (תורה) פרשת יתרו דף נב עמוד א

אנכי ה' אלהיך. בהאי פסוקא שאל רבי ייסא זעירא דמן חברייא מרשב"י וא"ל אית [לי] למשאל שאילתא חדא מינך (ומשבשא) [ומכששא] לי בלבאי ואנא דחיל מלמשאל מינך ואמינא אי נשאל דחילנא דילמא איתענש אי לא נשאל משבשא לי בלבאי.

א"ל ר"ש אימא. א"ל האי דקב"ה מוכר להון לישראל בכל אתר ואתר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. מאי רבותא אוליף הכא תנאה שלים הוא הדא דאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. א"כ למה לאדכרא להון מילתא דא בכל אתר ואתר.

א"ל ת"ח ברי קב"ה לא אתני עם אברהם אלא דיפיק ית ישראל מן גלותא דמצרים ולא מתחות שעבודא דדחלא אחרא דודאי ישראל כד הוה במצרים אסתאבו ואתטנפו גרמיהון בכל זיני מסאבו (אדהו) [עד דהוון] שראן תחות ארבעים ותשע חילי דמסאבותא. וקב"ה אפיק יתהון מתחות פולחן כל שאר חילין.

בית מדרש עיון למחשבה | יציאת מצרים יסוד התורה | שאלת ר' אלעזר לר' שמעון
על שנה יציאת מצרים

ועוד דאעיל יתהון במ"ט תרעי דסוכלתנו לקבליהון מה דלא אתני עם אברהם אלא
לאפקותהון ממצרים והוא עביד טיבותיה וחסדיה עמהון.

ובגין כך תשכח באורייתא חמשיין זמנין יציאת מצרים לאחזאה לכל בני עלמא חסדא
דעבד קב"ה עם ישראל דאפיק יתהון מאינון חילין דמסאבו ואעיל לון לגו חילין דדכיו
דהיינו חמשיין תרעין דסוכלתנו ודא איהו דאנן מנן להו מיומא טבא דפסחא ואנן מנן
יומי ושבועי והא איתערו חברייא מצוה לממני יומי ומצוה למימני שבועי כי בכל יומא
אפיק לן מחילא דמסאבו ואעיל לן בחילא דדכיו. [ע' תקונא לט]

תיקוני זוהר תקונא תלתין ותרין [דף עו עמוד א]

אמר רבי אלעזר וכי מאן דאית ליה עבדא ואפיק ליה לחירו משעבודיה אית ליה
לרבנויה לשבחא גרמיה במפקנותא לחירו לעבדיה וכי קודשא בריך הוא דאמר
לאברהם כי גר יהיה זרעך וכו' אית לשבחא גרמיה כמה [דף עו עמוד ב] זמנין אשר
הוצאתיך מארץ מצרים

אמר ליה רבי שמעון הכי ודאי אבל הכא לא משבח קודשא בריך הוא גרמיה דאפיק
לון מן גלותא אלא חמשיין זמנין אדכיר באורייתא יציאת מצרים לאשתמודעא בדרגא
דאפיק לון דאיהו יובלא דאתמר ביה יובל היא שנת החמשים שנה ואינון חמשיין תרעין
דבינה דאתמסרו למשה מסיני בר חד דלא אתמסר ליה ובגין דא אדכיר חמשיין זמנין
באורייתא יציאת מצרים.

אמר הא ודאי אתישב דעתאי.

תיקוני זוהר תקונא תשע ותלתין [דף עט עמוד א]

ועוד אנכי י"י אלקי"ך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אמר רבי אלעזר אבא וכי מאן
דאיהו תחות שעבודא דרבנויה ורבנויה אבטח ליה לאפקא ליה לחירו ואפיק ליה אית
ליה לשבחא גרמיה דאפיק ליה מגו שעבודא? והא קודשא בריך הוא אמר לאברהם
כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם' והא איהו אבטח אפקא לבנוי מגלותא הדא הוא
דכתיב ואחרי כן יצאו ברכשו גדול ואיהו משבח גרמיה כמה זמנין אשר הוצאתיך
מארץ מצרים?

אמר ליה ברי שפיר קאמרת אבל לאו איהו דא לשבחא גרמיה אלא כל ספירה וספירה
אתקריאת ראש לחברתה ובגין לאשתמודעא לון מאן אתר אפיק לון מגו שעבודא פתח
באנכי ואדכיר ביה אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגומר חמשיין זמנין לקבל חמשיין
תרעין דבינה.

בית מדרש עיון למחשבה | יציאת מצרים יסוד התורה | ציונים למקורות נוספים
העוסקים בהיות יציאת מצרים יסוד התורה בהרחבה

ציונים למקורות נוספים העוסקים בהיות יציאת מצרים יסוד התורה בהרחבה

- עבודת הקודש לר"מ גבאי פרק לה
- גבורות השם למהר"ל פרק מד – מה

ציונים לענין חמשים הזכרות יציאת מצרים בתורה

חישוב מספר נ'

- הרמ"ק בפרדס שער י"ג פרק א' (ויותר בדיוק בשפע טל סוד נ שיערי בינה)
- הגר"א בתיקוני זוהר תיקון ל"ב דף פ"ד עמוד א'
- הרמ"ע מפאנו במאמר מאה קשיטה פרק ז'